

REVISITAR LA SETMANA TRÀGICA

JOAN B. CULLA I CLARÀ

Sens dubte, el centenari dels esdeveniments que, durant la darrera setmana de juliol de 1909, van sacsejar la ciutat de Barcelona i altres municipis catalans ofereix una ocasió excel·lent per a actualitzar i debatre la visió historiogràfica sobre aquella crisi. És allò que faran les Jornades que ara obrim; i aquesta exposició introductòria ni vol ni podria suplantar el contingut de les ponències que s'hi han de llegir. La meva conferència inaugural, doncs, pretén només formular algunes reflexions, algunes hipòtesis i algunes interpretacions –espero que no massa desordenades– al voltant d'aquell episodi històric, de la seva naturalesa, dels seus protagonistes i de les lectures que se'n van fer, particularment en el si de l'Església catòlica.

La primera d'aquestes reflexions concerneix la qüestió del nom. Ens hem habituat a dir-ne «la Setmana Tràgica», però aquesta no és, naturalment, una etiqueta *neutral* ni *objectiva*, sinó que té un origen esbiaixat i partidista; correspon a la interpretació conservadora d'aquells sectors que van veure l'explosió barcelonina com una apoteosi d'horror, violència i salvatgisme. Dins d'aquest camp dretà i clerical van sorgir tot seguit diverses denominacions per a la revolta: *Semana Trágica*, *Semana Sangrienta*, *Semana Roja*, *Semana de Fuego*... En les seves memòries, qui aleshores era ministre de la Governació, Juan de la Cierva, parla en tot moment de «la semana

sangrienta»;¹ en canvi, el flamant bisbe de Barcelona, Joan Laguarda, es referia ja en una carta pastoral de l'octubre de 1909 a «los sucesos de la llamada Semana Trágica»,² i aquest és el rètol que s'acabà imposant entre els autors *d'ordre*.

Els sectors que convencionalment anomenem progressistes o d'esquerres, però, es van resistir molt a acceptar-ho, això de «Setmana Tràgica». Per a aquells que, *a posteriori*, van descriure els fets com «una formidable expresión de la cólera popular, harto justificada», com «la semana más viril que registra la historia de España»,³ allò havia estat «la Semana de Julio» o «la Revolución de Julio». Pocs mesos després de l'episodi, i un cop alliberat de la presó, el dirigent anarquista Joan Baptista Esteve, conegut com a «Leopoldo Bonafulla» donava a la impremta la seva versió dels successos sota el títol de *La Revolución de Julio*. Quasi exactament igual, *La Revolución de julio en Barcelona*, titulà la seva objectiva i documentada crònica dels esdeveniments el publicista Josep Brissa.⁴ Les targetes postals editades també aleshores, amb les efígies dels cinc «fusilados en Montjuich», a benefici de la «Comisión Pro-Presos» portaven l'encapçalament «Revolución de Julio-1909».

Dins d'aquest àmbit ideològic cal fer una menció especial dels republicans lerrouxistes que, en la seva voluntat d'apropiació pòstuma de la revolta –m'hi referiré més endavant– van posar en circulació una etiqueta pròpia: «la Semana Gloriosa». Llançada pel mateix Lerroux el març de 1910, aquesta terminologia seria reivindicada per alguns dels seus seguidors encara el 1932, en plenes Corts Constituents de la Segona República...

De tota manera, en una ciutat amb la convulsa història social i política de Barcelona durant els cent anys anteriors a 1909, qualificar com a «Tràgica» una revolta que durà quatre o cinc dies i que causà menys d'un centenar de morts resultava una mica hiperbòlic, una mica

1. JUAN DE LA CIERVA Y PEÑAFIEL, *Notas de mi vida*, pàg. 138, entre d'altres.

2. Citat per JOSEP VILARNAU I VILA, *Al voltant de la Setmana Tràgica, o l'impossible aggiornamento de l'Església catòlica*, tesina inèdita presentada a la Universitat Autònoma de Barcelona el 2001, pàg. 56.

3. Les frases són de diversos diputats republicans, recollides a JOAN B. CULLA I CLARÀ, *El republicanisme lerrouxista a Catalunya (1901-1923)*, pàgs. 215-216.

4. LEOPOLDO BONAFULLA, *La Revolución de Julio*, Barcelona, T. Taberner Editor, 1909; JOSÉ BRISSA, *La Revolución de julio en Barcelona*, Barcelona-Buenos Aires, Editorial Maucci, 1910.

truculent, una mica impostat. Segurament és per això que, arran de la vaga general revolucionària de finals d'agost de 1917 –amb un balanç a Barcelona de 32 morts– la *vox populi* anomenà aquell conflicte «la Setmana Còmica». Era –em sembla– una manera indirecta de relativitzar, fins i tot d'ironitzar sobre el caràcter *tràgic* dels fets de 1909. Era, en tot cas, una denominació massa sarcàstica i agosarada, massa irreverent per a conèixer l'èxit i la perdurabilitat que sí ha tingut el rètol de «Setmana Tràgica».

Si de la qüestió del nom passem a la reflexió sobre la *naturalesa* d'allò que va ocórrer el juliol de 1909, ¿de què es va tractar? ¿D'una revolució, d'una revolta, d'una bullanga vuitcentista amb algunes dècades de retard? A parer meu, la Setmana Tràgica no va ser en cap cas una revolució, ni tan sols una revolució avortada. Per a ser-ho, li haurien calgut una organització prèvia, uns objectius definits, una certa voluntat de presa del poder, un nucli dirigent clar; i no va tenir cap d'aquests elements. Quan, poc després dels fets, el governador civil Ángel Ossorio y Gallardo escrivia que a Barcelona la revolució no necessitava preparatius, perquè estava sempre preparada, Ossorio volia justificar-se i desfigurava la realitat. Hauria estat més exacte dir que, a Barcelona, les condicions socials, polítiques, econòmiques i culturals per a un esclat violent existien sempre, hi eren estructurals. Però un esclat violent no és una revolució; i a més, per provocar-lo, calien un catalitzador i un fulminant.

Aquest catalitzador i aquest fulminant els assenyalava perfectament un telegrama tramès el 27 de juliol pel cònsol italià a Barcelona al seu ministre d'Afers Estrangers. A propòsit de la situació a la ciutat, deia: «la població està excitada per la guerra d'Àfrica, que hom considera imposada per interessos privats, i a la qual han estat cridats els reservistes, molts dels quals tenen família; això fa ressaltar encara més l'anomalia d'aquest sistema de reclutament en virtut del qual els joves benestants, pagant pocs milers de lires, resten exclosos del servei. El poble reclama que aquesta diferència de tracte, pròpia d'altres temps, s'acabi, i en les manifestacions al voltant de la sortida de les tropes hom exigí el servei militar obligatori per a tothom».⁵

5. Reproduït per JORDI PONS PUJOL, *Documents d'enllà per a la història d'ençà: arxius estrangers per a la història contemporània dels Països Catalans*, tesina inèdita presentada a la Universitat Autònoma de Barcelona el setembre de 2005, pàg. 35. La traducció és meva.

Si la sobtada crisi bèl·lica al Rif i la mobilització de milers de reservistes catalans per enviar-los a Melilla són, sense cap mena de dubte, els desencadenants de l'explosió, no hem d'oblidar que, coetàniament als fets, algunes autoritats espanyoles falsejaven a consciència les motivacions de la revolta per tal de fer-la antipàtica davant les classes populars de la resta de l'Estat. Deixem que sigui el mateix ministre de la Governació, Juan de La Cierva, qui ho expliqui:

«El 26 [de juliol] había ya en Madrid corresponsales especiales de toda Europa, y con los de Madrid y los que volvieron de las playas en que veraneaban, inundaron el Ministerio de la Gobernación. Creyeron que yo interceptaba las comunicaciones con Barcelona, porque no podían obtener noticias, pero les dije que los revolucionarios habían cortado las líneas férreas, y las de telégrafos y teléfonos. Afirmé que, por eso, no tenía noticias, y al decirme un periodista que se aseguraba era 'separatista' el movimiento, yo me limité a contestar 'que no sabía el carácter que tuviera'. Confieso que en aquellos momentos no quise negar que tuviera tal carácter, porque un secreto instinto me hacía confiar en que la duda siquiera, en el resto de España, de que el movimiento fuera separatista, bastaría para que el patriotismo se impusiera a todas las demás aspiraciones y pasiones. Y acerté, porque la prensa de izquierdas en todo el país puso freno a sus campañas, y sólo se pensó en la necesidad de combatir el criminal intento. No hubo en el resto de España ningún otro chispazo revolucionario».⁶

Mentre, des de Madrid, hom agitava el sempre rendible espantall del *separatismo*, a Barcelona l'experiència de la revolta en curs sembla haver estat molt diferent en funció de la classe social i del grau de familiaritat amb les conflictives tradicions locals. Entre les classes populars, els tres primers dies de la setmana van tenir molt de *kermesse*; de *kermesse* destructiva contra els edificis i els béns eclesiàstics, certament, però sense o amb molt poca violència contra les persones i amb una atmosfera més festiva que èpica, com ho demostra la massiva presència al carrer de dones i criatures. Per als burgesos que no estaven d'estiueig, en canvi, van ser unes jornades

6. JUAN DE LA CIERVA Y PEÑAFIEL, *Notas de...*, pàg. 139.

de temença, de romandre expectants i reclosos en les estances interiors dels pisos. Un temor describable, de tota manera, perquè de 8 a 9, cada matí, les seves minyones podien sortir a comprar queviures passablement frescos a les botigues d'ultramarins obertes amb discreció en aquella franja horària.

Així, doncs, i a banda de les comunitats religioses atacades, els únics residents a Barcelona que semblen haver passat autèntica por van ser determinats estrangers, i en particular els seus representants consulars. Fa més de 25 anys que vaig localitzar, a l'arxiu del Quai d'Orsay, el Ministeri d'Affers Exteriors francès, l'alarmista telegrama xifrat que, el 29 de juliol a les 7 de la tarda, havia enviat a París el cònsol Bellisen. Diu així:

«Des de fa dos dies situació esdevé cada cop més greu per manca de tropes suficients. Insurrectes amos d'una part de la ciutat han cremat nombrosos convents i esglésies. Fins ara fàbriques respectades però no protegides per la tropa. Obrers de bona voluntat no poden treballar. Fàbriques Lebon no han pogut donar llum ahir al vespre a la ciutat, i companyia de les aigües amenaçada. Els meus col·legues i jo contemplem la necessitat d'una propra crida a les forces navals dels nostres països si la situació, que fa perillosa fins i tot la circulació, no canvia. Totes les comunicacions per terra interrompudes, no puc telegrafiar a l'ambaixador».⁷

Que aquest missatge no era obra d'un diplomàtic particularment espantadís ho demostra la carta que el seu col·lega italià envià a Roma el dilluns 2 d'agost, «després –diu– de quasi una setmana d'horrors i de foc» en «aquesta desgraciada ciutat». El cònsol del Regne d'Itàlia admet haver coincidit amb els seus compatriotes residents a Barcelona en «la necessitat de l'enviament d'un vaixell» de guerra per a protegir-los, petició que ell mateix anul·là el dissabte 31 de juliol, en vista del ràpid retorn a la normalitat. Potser per justificar-se, el representant italià explica que «els meus altres col·legues es van fer intèrprets, davant dels seus Governes, de desitjos anàlegs molt vivament expressats per les seves respectives colònies, i m'asseguren que la

7. Ministère des Affaires Étrangères (París), sèrie Espagne, N.S., vol. 9, pàg. 41.

colònia francesa trameté protestes al seu Govern pel no enviament de vaixells».⁸

Sembla documentalment provat, doncs, que Barcelona va estar a punt de ser l'escenari, aquell estiu del 1909, d'una intervenció militar internacional justificada en nom de la protecció de les vides i les propietats estrangeres. Una intervenció del tipus de les que les potències europees practicaven aleshores a Àsia o Àfrica en cas de desordres, i que hauria deixat la imatge exterior d'Espanya al nivell dels països semibàrbars. Una intervenció que no es produí gràcies a la curta durada i ràpida extinció de la revolta. En tot cas, la idea que els observadors o comentaristes estrangers van quedar més impressionats pels fets que no pas els autòctons ens la confirma el nunci apostòlic de la Santa Seu, monsenyor Antonio Vico, quan quinze mesos després dels esdeveniments encara es refereix a Barcelona com «la ciutat del terrore».⁹

Inflamada per l'espurna del rebuig a la guerra marroquina –una guerra en defensa dels interessos dels rics, però lliurada només pels pobres, per aquells que no es podien acollir a la «redención a metálico»–, la crisi barcelonina del 26 de juliol es configura com una revolta impreparada i espontània, com un espasme insurreccional que té molt de vuitcentista i que troba en la violència contra edificis i béns eclesiàstics el seu principal, gairebé únic signe d'identitat. Naturalment, en aquest zel monotemàtic dels revoltats a cremar esglésies i convents hi va tenir molt a veure el poderosíssim substrat anticlerical que impregnava les classes populars urbanes des de feia tres o quatre generacions, des dels primers passos de la revolució liberal a Catalunya i a Espanya.

Però, per a la correcta avaluació del fenomen, també caldria fer notar un altre factor: el fet que, en comptades excepcions, els convents, parròquies o col·legis religiosos atacats estaven del tot indefensos; per tant, els incendiaris no necessitaven grans dosis de valentia, ni d'organització, ni cap experiència en el combat urbà, per tal d'assolir els seus objectius de destrucció. La millor prova d'això ens la dóna, *a sensu contrario*, la sort que va córrer l'aleshores flamant immoble del col·legi i la residència dels jesuïtes, al carrer de Casp. Ho resumi-

8. Reproduït per JORDI PONS PUJOL, *Documents...*, pàgs. 36-37. La traducció és meua.

9. Citat per JOSEP VILARNAU I VILA, *Al voltant de...*, pàg. 27.

ré amb les paraules d'una carta redactada, molt poc després dels fets, pel jesuïta Marià Vilaseca:

«Preguntaréis quizá: ¿Han quemado la casa residencial de la Compañía? No, mil veces no; y esa es una lección que todos han de aprender; es decir, que cada uno procure defenderse ya que la fuerza pública no lo evita.

Desde el primer día, en el Colegio-Residencia, jóvenes seglares valientes se armaron hasta los dientes; y cuando el martes se presentaron los incendiarios se les hizo un fuego tan horrible, que hubo varios heridos y huyeron».

Segons aquest testimoni, fins a cinc intents d'assalt a l'edifici dels jesuïtes van ser rebutjats a trets, i també el convent dels caputxins de la Diagonal va ser defensat amb idèntics procediments i amb els mateixos bons resultats.¹⁰ És potser a la llum d'aquesta experiència que s'han d'entendre les paraules adreçades, un any després, pel bisbe barceloní Joan Laguarda al secretari d'Estat del Vaticà, Rafael Merry del Val: «vivimos en pie de guerra; las comunidades, las parroquias y hasta los particulares significados por sus ideas religiosas están armados hasta los dientes y preparados para cualquier ataque que pueda venir de los revolucionarios. Esta es nuestra situación».¹¹

Si passem ara a examinar breument els papers jugats i les responsabilitats exercides, durant els dies de revolta, per aquells col·lectius o individus que, *a posteriori*, han estat considerats impulsors o promotors de la Setmana Tràgica, haurem de començar per Solidaridad Obrera; al capdavant, va ser aquesta organització qui convocà la vaga general del dilluns 26 de juliol, origen de la deflagració.

La Federació Regional de Societats de Resistència «Solidaridad Obrera» aplegava, a mitjan 1909, uns 24.000 treballadors enquadrats en més d'un centenar de societats obreres d'ofici escampades per tot Catalunya. A Barcelona, la seva força no representava ni el 10 % de la massa proletària local. A més, era una força no gens compacta, ni des del punt de vista organitzatiu –cada societat obrera era un petit món amb dinàmica pròpia–, ni des del punt de vista ideològic. Hem de recordar que, dins de Solidaridad Obrera, els llibertaris hi conviuen

10. *Ibidem*, pàg. 35.

11. *Ibidem*, pàgs. 27-28.

amb socialistes militants del PSOE i amb treballadors republicans afiliats i/o votants del Partido Republicano Radical de Lerroux. Un projecte polític comú hi era, doncs, impossible; i també era impossible que aquests tres ingredients es possessin d'acord per planejar conjuntament un moviment insurreccional.

Allò que vull subratllar és que, quan Solidaridad Obrera –o determinats dirigents de Solidaridad Obrera– resol o resolen convocar una vaga general de vint-i-quatre hores per a l'últim dilluns de juliol de 1909, Solidaridad Obrera no és la CNT d'una dècada més tard, no té l'abassegadora hegemonia sindical que la CNT posseirà l'hivern del 1919, en els dies de la vaga de la Canadenca, per exemple. La vaga contra la guerra marroquina del 26 de juliol té èxit des de bon matí perquè recull i reflecteix el malestar, la indignació de les classes treballadores davant la reaparició del sinistre «tribut de sang» (allò d'*hijo quinto y sorteado, hijo muerto y no enterrado*) tot just una dècada després que finalitzessin les guerres ultramarines. Però a partir de mig matí la vaga s'escapa de les mans dels convocants i pren aires de revolta, en part per l'actitud provocadora de les autoritats, entestades a mantenir els tramvies en circulació i a fer-los defensar a trets per part de la policia i la guàrdia civil. Des d'aquell moment –des dels primers trotejos, des de les primeres barricades, des dels primers incendis...– Solidaridad Obrera deixarà de tenir cap control sobre el curs dels esdeveniments.

Els dirigents del republicanisme lerrouxista –orfes del seu líder exiliat des de feia un any i mig– havien participat, a comptar de la segona setmana de juliol, en les protestes barcelonines contra la guerra perquè no podien girar l'esquena als sentiments de la seva base popular, i també perquè, si no s'hi haguessin apuntat, l'agitació antibèlica els hauria passat per damunt. De tota manera, en els mítings van exhibir tanta moderació –un orador es declarava «contrario a los motines y revoluciones callejeras», un altre suplicava «al Gobierno de Maura que no dé más desolación y descontento al país», un tercer aventurava que «en su entender no se llegará a la guerra, teniendo confianza con el señor Maura, que conoce al pueblo español»...–, tanta moderació que, en algunes ocasions, van ser esbrincats i acusats de covardia per part de la militància enfurismada.¹²

12. Les referències de totes aquestes cites, a JOAN B. CULLA I CLARÀ, *El republicanisme...*, pàg. 208.

En tot cas, el lloctinent de Lerroux a la capital catalana, Emiliano Iglesias, en les seves converses del diumenge 25 de juliol amb el comitè de vaga, excloué qualsevol mobilització revolucionària del partit i va circumscriure el suport d'aquest a «un paro general de trabajadores sin otro alcance que hacer patente, mediante la huelga de veinticuatro horas, la protesta de la clase que sufre de un modo directo las fatales consecuencias de una política antinacional y vesánica», a un gest «grande, serio e imponente que demuestre al señor Maura que el pueblo aprecia la sangre de sus hijos». ¹³

Un cop desencadenada la dinàmica insurreccional, el vèrtex del Partido Radical donà allargues i evasives a totes les propostes de prendre un compromís revolucionari explícit, combinà els mínims gestos de simpatia envers la protesta contra la guerra amb els esforços per desvincular-se de la revolta i, en definitiva, apostà per preservar l'organització lerrouxista i el seu poder institucional en lloc de cremar-la en aventures més que problemàtiques.

A un altre nivell, és versemblant –si bé la repressió posterior no ho va poder provar– que una sèrie de joves activistes de l'extrema esquerra radical, elements vinculats al setmanari *La Rebeldía*, decebuts per la inhibició dels seus líders, contribuïssin a la violència anticlerical, portessin a la pràctica ni que fos parcialment aquell programa que Alejandro Lerroux els havia proposat tres anys abans en el cèlebre article titulat «*¡Rebeldes, rebeldes!...*»: «Jóvenes bárbaros de hoy, entrad a saco en la civilización decadente y miserable de este país sin ventura, destruid sus templos, acabad con sus dioses, alzad el velo de las novicias y elevadlas a la categoría de madres para virilizar la especie, penetrad en los registros de la propiedad y haced hogueras con sus papeles para que el fuego purifique la infame organización social [...]. Seguid, seguid... No os detengáis ni ante los sepulcros ni ante los altares. [...] El pueblo es esclavo de la Iglesia: vive triste, ignorante, hambriento, resignado, cobarde, embrutecido por el dogma y encadenado por el temor al infierno. Hay que destruir la Iglesia». ¹⁴

Si la coincidència quasi literal entre aquestes paraules i les conductes dels revoltats a partir del 26 de juliol erigí els «Jóvenes Bárbaros» en protagonistes mítics de la Setmana Tràgica, molt

13. *Ibidem*, pàg. 209.

14. JOAN B. CULLA I CLARÀ, «Ni tan jóvenes, ni tan bárbaros. Las juventudes en el republicanismo lerrouxista barcelonés», a *Ayer*, núm. 59, pàgs. 55 a 57.

més important i ben demostrada va ser la participació en els fets dels militants lerrouxistes de base, socis dels centres radicals del Poble Sec, d'Horta, del Camp de l'Arpa, del Raval, del Poblenou, del Clot, etcètera. Diversos testimonis anarquistes la reconeixen i la proclamen: «Fueron en gran número los obreros lerrouxistas que se unieron a sus hermanos en explotación luchando en las barricadas y otros sitios de combate con idénticos coraje y entusiasmo», diu Josep Negre; «la casi totalidad de los obreros que militaban en este partido (el radical) secundaron el movimiento, poniendo en acción todos los medios de que disponían, hasta el sacrificio de su vida», confirma Leopoldo Bonafulla; a Gràcia, «los lerrouxistas se portan bien, pero no se vé un capitoste del partido», sintetitza Adolf Bueso.¹⁵

En conclusió: el «poble radical», format per membres de les classes treballadores i impregnat des del 1901 d'un anticlericalisme abrandat i un revolucionarisme confús, es va sentir instintivament, espontàniament, identificat amb els primers brots de revolta, i s'hi va incorporar sense necessitat d'ordres ni consignes, convençut que començava a posar en pràctica allò que havia sentit glossar en tants mítings, o havia llegit en tants articles. Des d'aquesta perspectiva, sí que el lerrouxisme va tenir un paper crucial en la Setmana Tràgica: el d'haver cultivat, durant els vuit anys anteriors, unes idees, unes fòbies, uns rancors, unes pulsions sense les quals la rebel·lió barcelonina fóra incompreensible.

Sobre el paper de Francesc Ferrer i Guàrdia, una primera observació, per altra banda òbvia: Ferrer era abans que res un revolucionari; no un pedagog, ni un lliurepensador, ni un membre de la maçoneria, ni tan sols un anarquista. Per a ell, la pedagogia racionalista, i el lliurepensament, i les lògies maçòniques, i l'anarquisme eren simples instruments, eines útils de cara a propiciar la revolució, l'objectiu al qual havia consagrat les seves energies, la seva fortuna i, en definitiva, la seva vida.

Des que tornà de París el 1901 i fundà la Escuela Moderna, i després les Ediciones de la Escuela Moderna, tota l'activitat barcelonina de Ferrer (com a finançador dels cercles àcrates locals, com a mecenes de les escoles laiques lerrouxistes, com a home-pont entre republicans i llibertaris...) tenia per objectiu acumular una massa crítica de voluntats i de forces capaç de subvertir l'ordre polític i so-

15. Les referències de totes aquestes cites, a JOAN B. CULLA I CLARÀ, *El republicanisme...*, pàgs. 210-211.

cial vigent, si se'n presentava l'ocasió. Ell mateix, en una carta adreçada a José Nakens el maig de 1906, confessava aquest tacticisme: «Si deseamos una revolución y si creemos que alguien ha de personificarla, ese alguien es Lerroux. [...] Naturalmente, no estoy conforme con Lerroux en muchas cosas, pero sí considero que es él el más significativo hoy, a él me dirijo y con él me abrazo».¹⁶

Hi ha indicis per pensar que, aquella ocasió revolucionària, Ferrer l'havia volgut precipitar per la via del magnicidi. Primer, el 31 de maig de 1905, amb l'atemptat contra Alfons XIII a la parisenca *rue de Rohan*; després, el 31 de maig de 1906, amb la *bomba de la calle Mayor* de Madrid, bomba llançada contra els reis d'Espanya pel seu empleat Mateu Morral. Totes dues accions van fracassar, i a conseqüència de la segona Ferrer va ser detingut, processat i absolt el 1907 per manca de proves, però això no alterà ni les seves conviccions ni els seus propòsits, ben al contrari. Durant els primers mesos del 1909, ara més a prop de Solidaridad Obrera i més distant del lerrouxisme sense haver-hi trencat, Ferrer i Guàrdia seguia creient que només la confluència entre llibertaris i republicans sumaria les forces necessàries per tal de fer la revolució. I continuava esperant l'oportunitat de posar-la en marxa.

Que la crisi militar a Melilla i les seves repercussions barcelonines constituïssin aquesta oportunitat revolucionària, Ferrer ho va veure, inicialment, amb gran escepticisme. Des del Masnou, on residia, es traslladà en tren a Barcelona el dilluns 26 al matí, s'hi entrevistà amb dirigents lerrouxistes –que se'l van treure del damunt– i, al llarg d'aquella tarda, es va anar convencent del potencial subversiu del moviment. Per fer-ne una revolució, només li calia un lideratge polític, però els radicals es negaven rotundament a assumir-lo, i Solidaridad Obrera no en tenia la capacitat. Així doncs, disgustat, decebut i frustrat, Ferrer decidí tornar-se'n al Masnou aquella mateixa nit, cosa que li calgué fer a peu, perquè ja no circulaven els trens.

A partir d'aquell moment, Ferrer i Guàrdia restà al Maresme, aïllat i desvinculat dels esdeveniments de Barcelona, fins la seva detenció al cap d'un mes, el 31 d'agost de 1909. Podríem concloure, doncs, que Francesc Ferrer i Guàrdia va ser processat, condemnat i finalment afusellat a Montjuïc el 13 d'octubre no pas pel que havia fet, sinó per allò que *hauria volgut fer*, per haver pretès –sense èxit– guiar i conduir

16. Citat a *ibidem*, pàg. 93.

la revolta espontània, donar-li una direcció política i convertir-la en una veritable revolució. Ferrer va ser víctima, sens dubte, de la fòbia que li tenien els sectors conservadors, clericals i reaccionaris. Però, sobretot, va ser-ho de la seva anomenada com a subversiu, com a enemic de l'ordre establert, com a patrocinador i propagador d'idees «disolventes». Per a fer de cervell, d'eminència grisa de la revolució, Ferrer era algú massa notori, massa famós, massa connotat, i això li va costar la vida.

* * *

Abans de concloure aquesta exposició, m'agradaria formular algunes idees i citar alguns documents potser no massa coneguts sobre *la recepció de la Setmana Tràgica* en el si de l'Església catòlica catalana i espanyola. Una recepció que, fins on arriben les fonts consultades, va ser purament defensiva i condemnatòria, sense cap capacitat autocrítica.

Crida l'atenció, en primer lloc, la ceguesa eclesiàstica davant les arrels socials i econòmiques de la revolta, fins i tot davant l'instintiu rebuig dels sectors populars a anar al Marroc per fer-s'hi matar. Segons el vicari capitular de Barcelona, Ricard Cortés, «la huelga general iniciada en nuestra ciudad el 26 de julio, con el villano y antipatriótico pretexto de protestar contra la campaña de Marruecos» es traduí tot seguit «en actos de horrible vandalismo, merced al desenfreno de las turbas que con el indicado pretexto se lanzaron al motín...».¹⁷ El bisbe Laguarda, en una carta pastoral datada al final d'octubre de 1909, abundava en la mateixa línia: «los sucesos de la llamada Semana Trágica no son otra cosa que una fechoría más de la Revolución, es decir, del anticlericalismo o del liberalismo, palabras que esencialmente significan una misma cosa: el anticristianismo, la rebelión del hombre contra la autoridad soberana de Dios».¹⁸

Tota la culpa, doncs, era de «la clase obrera envilecida e infame», deia el jesuïta Marià Vilaseca. El bisbe Laguarda ho imputava a «una gran conspiración anticristiana», a la sempiterna conjura revolucionària, i exhibia un maniqueisme descarnat: «Los dos parti-

17. D'una «protesta» adreçada pel vicari capitular al president del Govern espanyol, citada per JOSEP VILARNAU I VILA, *Al voltant...*, pàg. 49.

18. *Ibidem*, pàg. 56.

dos inconciliables en que la humanidad se divide, el de los amigos y el de los enemigos de Cristo, y cómo éstos, llámense socialistas, anarquistas, librepensadores, radicales, etcétera, todos se confunden y abrazan». També una carta col·lectiva dels bisbes de la Tarraconense feia referència a una «conjuración» y a «un plan de destrucción bien premeditado».¹⁹

Dins d'aquest esquema complotista general, cadascú posava l'accent en un o altre ingredient. El bisbe de Vic, Josep Torras i Bages, cridava l'atenció sobre «la Masoneria, la gran inspiradora de la rebel·lió y de la corrupció contemporànea», sense oblidar «el socialismo sectario». També el cardenal-arquebisbe de Santiago de Compostel·la, Martín de Herrera, denuncià «un plan fraguado en los antros de la masonería...». De tota manera, els blasmes i les imputacions més abundants assenyalaven «las escuelas laicas, verdaderos focos de inmoralidad, irreligión y anarquía». «Los verdaderos causantes del mal son los directores y sostenedores de las escuelas sin Dios», afirmaven els bisbes catalans. El capítol de la catedral de Barcelona apuntava cap a les «más de ochenta escuelas laicas, cuyas enseñanzas y libros de texto fomentan abiertamente la anarquía». El bisbe de Valladolid culpabilitzava «a las escuelas sin Dios, llámense neutras ó laicas ó modernas ó anarquistas, que aunque en los detalles difieran, en el fondo todas son unas». Finalment, una «Exposición de los Reverendísimos Prelados de España» subscripta el 26 de novembre de 1909 aplaudia la clausura de «escuelas que aunque no usaran el nombre de anarquistas, lo eran en realidad, y encarnaban gran peligro para el orden público».²⁰

Al'hora de descriure i d'interpretar la Setmana Tràgica, l'Església catalana ho va fer d'acord amb les claus de lectura encunyades al llarg de més d'un segle per les dretes catòliques franceses arran de la Revolució de 1789 i de la Comuna parisenca de 1871. Així, el poble al carrer és anomenat generalment «las turbas», i el jesuïta Marià Vilaseca fa referència a «unas mujeres, verdaderas fieras de la fábrica» que són l'evident reencarnació de les *tricoteuses* de la Revolució Francesa i de les *petroleuses* de la Comuna. Abunden les referències truculentes i falses a batalles cos a cos que no es van produir mai, i una avaluació inicial de més de mil morts en la revolta va ser enviada

19. *Ibidem*, pàgs. 34, 44, 57 i 59.

20. *Ibidem*, pàgs. 40-41, 42, 45, 50, 55 i 90.

a Roma com a versió fiable. Un informe del governador eclesiàstic de Barcelona, Josep Palmerola, tramès també al Vaticà deia que, des del dimarts 27 al migdia «hasta el sábado 31, Barcelona estuvo ardiendo por sus cuatro costados», quan en tota la setmana van ser incendiats poc més d'un centenar d'edificis, en una ciutat de més de 600.000 habitants.²¹

A la llum de la documentació que conec, es pot dir que l'Església –almenys, l'Església jeràrquica– no va extreure de la revolta barcelonina cap lliçó profitosa en termes d'autoexamen, de correcció de rumb o d'*aggiornamento*. Per als seus representants, el remei «consiste en la clausura de las escuelas laicas y en reprimir, o mejor suprimir, la prensa sectaria»;²² en paraules del nunci Vico, calia respondre als fets «*frenando la stampa, chiudendo le scuole sovversive*».²³

Coherents amb aquests principis, els jerarques o les institucions eclesiàstiques van fer emfàtiques demandes de repressió no tan sols contra els autors materials de les violències, sinó sobretot contra els pretesos autors intel·lectuals. Amb prou feines una setmana després de la fi de la revolta, el vicari capitular de Barcelona i bisbe d'Eudòxia, Ricard Cortés i Cullell, enviava al president Antoni Maura una «Protesta» en la qual deia: «es necesario que descargue todo el rigor de la Ley penal contra esos padres del crimen que, desde las columnas del periódico, están provocando sin cesar y directamente a las masas al incendio, al pillaje y al asesinato; es necesario proceder con toda energía a disolver esas sociedades secretas y a impedir la celebración de esos mitines públicos donde se fraguan las grandes conspiraciones contra el orden social. [...] Excelentísimo señor, a grandes males, grandes remedios».²⁴

Idèntica era la tesi que defensaven altres bisbats espanyols, alarmats pels successos de Barcelona. Des de Burgos es conclouïa que «merecen ser castigados los criminales de la prensa», i des de Toledo hom reblava el clau: «los que no merecen compasión, los que deben principalmente ser castigados, son ciertos hombres que alardeando de intelectuales y escudados en un título profesional, [...] excitaron a cometer incendios,

21. *Ibidem*, pàgs. 34 a 38.

22. De la carta col·lectiva dels bisbes de la Tarraconense, citada a *ibidem*, pàg. 46.

23. *Ibidem*, pàg. 37.

24. *Ibidem*, pàg. 50.

asesinatos y profanaciones». Per la seva banda, i en carta al president del Govern, l'arquebisbe de Granada deia: «a mi me parece humillante que un Estado católico como el nuestro no cuente con sobrados elementos para ahuyentar o exterminar a las fieras revolucionarias...». Per acabar, la Junta Central de l'Acció Catòlica espanyola comminava el Govern en els termes següents: «ordene la disolución de las sociedades revolucionarias, cierre las escuelas y suprima los periódicos en los cuales se haga la apología de ideas subversivas».²⁵ Com es pot deduir de totes aquestes paraules, l'Església brindà un suport indissimulat a la política repressiva de Maura i a la condemna i execució de Francesc Ferrer i Guàrdia, tingut per paradigma d'aquells que el bisbat de Saragossa anomenava «los embaucadores del sencillo pueblo trabajador, antes tan cristiano y feliz».²⁶

En definitiva, de les reaccions conegudes a la Setmana Tràgica en resulta el retrat d'una Església catòlica refractària als valors bàsics del liberalisme (les llibertats d'expressió, d'associació, de reunió, d'impremta...), una Església nostàlgica de l'Antic Règim o, fins i tot, de «los felices tiempos de Recaredo».²⁷ No és sinó amb profunda desolació que el bisbe Laguarda escriu: «Pensar en la restauración de las antiguas instituciones cristianas, y de aquellas hermosas tradiciones patrias, inspiradas en la unión y armonía de la Iglesia con las entidades del orden civil y los intereses generales del pueblo, es un sueño irrealizable en estos tiempos de progreso...».²⁸

La jerarquia catòlica, doncs, ho fiava tot a la neutralització repressiva dels seus competidors o adversaris ideològics. I fins i tot quan, des de moviments com l'Acció Catòlica, es dibuixava un pla de reconquesta social, de recuperació de la influència eclesiàstica sobre el món del treball i les classes populars en general, aquest pla de reconquesta descansava sobre el privilegi i el monopoli: la prohibició legal «de los malos libros y su adopción como textos de enseñanza», el control doctrinal de tot l'ensenyament per part de l'Església, les restriccions al funcionament d'associacions no catòliques, etcètera.²⁹ La possibilitat que, en els anys o les dècades anteriors a la Setmana

25. Totes aquestes cites, degudament documentades a *ibidem*, pàgs. 51 a 53 i 62.

26. *Ibidem*, pàg. 51.

27. D'una carta dels prelatos de la província eclesiàstica de Toledo, *ibidem*, pàg. 52.

28. *Ibidem*, pàg. 58.

29. *Ibidem*, pàg. 85.

Tràgica, l'Església hagués fet alguna cosa malament, hagués comès algun error, hagués mantingut posicions polítiques o socials massa decantades, o massa paternalistes, o..., aquesta hipòtesi no sembla haver-se-la plantejat, dins del món clerical, ningú.

Diguem-ho d'una altra manera. Durant els mesos posteriors a la revolta anticlerical barcelonina un seglar, catòlic fervorós i poeta, Joan Maragall, va reflexionar sobre el significat profund i la força purificadora de la Setmana de Juliol. Ho va fer per mitjà del cèlebre article *L'església cremada*, on posa en boca d'un capellà imaginari, mentre oficia la missa en un temple en ruïnes, paraules com aquestes, adreçades a la massa popular: «Destruïnt l'església heu restaurat l'Església, perquè aquesta és la veritable, aquesta és la viva, aquesta és la que es fundà per a vosaltres, els pobres, els oprimits, els desesperats, els odiadors... [...] El foc ha construït, la blasfèmia ha purificat, l'odi al Crist ha reinstaurat el Crist en sa casa... Aneu-hi entrant, aneu-hi entrant, aquí el trobareu com encara no el coneixíeu, com Ell és en vida i veritat, com Ell vol ésser conegut per tots, i sobretot per vosaltres...».³⁰

Doncs bé, no em consta que, en els rengles del clergat, aquesta actitud, aquesta lectura dels esdeveniments que va fer Joan Maragall, tingués cap paral·lel o cap ressò. No hi ha dubte que sobreposar-se a la brutal agressió de què l'Església havia estat víctima l'estiu de 1909 era, per als seus membres, molt difícil, i segurament estava fora dels paràmetres eclesiàstics de la primera dècada del segle xx. És, doncs, sense ànim de jutjar que cal fer-ne la constatació.

30. JOSEP BENET, *Maragall davant la Setmana Tràgica*, pàgs. 194-195.

REPORTS

